

LEXIKON DER STUDENTEN AUS ESTLAND,
LIVLAND UND KURLAND AN EUROPÄISCHEN
UNIVERSITÄTEN 1561–1800

(Quellen und Studien zur baltischen Geschichte, 28)

Bearbeitet von Arvo Tering,
Köln–Weimar–Wien, Böhlau Verlag, 2018

Az európai egyetemtörténet kutatása jó kétszáz éves múltra nyúlik vissza, melynek eredményeit folyamatosan publikálják a kutatók. Abban a kérdésben, hogy mit értünk egyetemtörténeten, nincsen egységes irányvonal. Sokáig oktatástörténetet, egyetemi professzori életrajzokat jelentett, a 19. században aztán megélnékült az érdeklődés diákok névsorainak a kiadása iránt is. A modern kutatási irányok a szokásokra, életmódra, épületek, ruházkodás bemutatására, finansiális kérdésekre, egyetemi kiváltságokra, peres ügyekre ugyancsak nagy hangsúlyt fektetnek.

Az egyetemtörténet diáknévsorai iránt mintegy 30–40 éve újból nagy érdeklődés mutatkozik. Ezúttal azonban már nemcsak egy-egy egyetem diákságának a névsora jelent meg – noha kritikai kiadásokra továbbra is sor került –, hanem a küldő fél részéről kezdtek a diáknévsorokat feldolgozni. A küldő félen egy-egy országot, régiót értünk, amelynek határai sokszor már nem esnek egybe a jelenlegi politikai határokkal. Ilyen feldolgozás például Szögi László és kutatócsoportjának 24 kötetben megjelent magyarországi diákok egyetemjárásának a története. Ezek a kötetek a történeti Magyarország területéről európai egyetemeken megfordult diákok prozopográfiai adatait gyűjtötték egybe. Tulajdonképpen hasonlóra vállalkozott az észt Arvo Tering is, aki nem egy (hajdanvolt) ország, hanem egy történelmi terület, a Baltikum diákjainak lexikonát készítette el.

A bevezetőben Tering rövid áttekintést ad olyan munkákról, melyek európai diákok tanulmányainak történetét dolgozták fel diáknévsorok és monográfiák formájában, majd rátér a Baltikum diákságával foglalkozó munkák bemutatására. A baltikumi diáksággal foglalkozó egyik első szöveg egy Wolmarban (Valmiera, Lettország) született újságíró, Julius Eckardt tollából született 1876-ban. Lívföld 18. századi története mellett az 1710 és 1761 között német egyetemeken beiratkozott észt és lív diákok jegyzékét közölte, kiegészítve a Göttingenben és Jénában tanult kurfürldiek neveivel. Eckardt munkája mindenképpen úttörőnek számított a maga idejében, ugyanis az általa használt beiratkozási jegyzőkönyveket csak később jelentették meg nyomtatásban. Minden érdeme mellett ez a munka még sajnos számos nevet nem tartalmazott. Az 1880-as években meginduló matrikulakiadási hullám a balti német genealógusok érdeklődését is felkeltette, és ennek hatására kezdtek el a különböző egyetemeken tanult diákok adatait kiadni. A balti diákok által legnagyobb számban felkeresett königsbergi egyetem

matrikuláját 1917-ben adták ki, de a balti diákokra vonatkozó adatokat már 1896-ban publikálták, majd ennek eredményei nyomán a gieseni egyetem és a stettini (Szczecin) pedagógiai iskolában tanuló kurföldi diákok adatai is megjelentek nyomtatásban. A 20. század elején közöltek balti (vagy a Baltikum egyes részeiről származó) diákok strasbourgi, frankfurti, kielői, wittenbergi, erfurti tanulmányairól munkákat. A 20. század első felében a balti diákok tanulmányainak vizsgálata szinte kizárólag a német nyelvterületen levő egyetemekre korlátozódott, hiszen a diákság legnagyobb számban ezekben az intézményekben fordult meg. Tering kötete a német egyetemek matrikulái mellett azonban más, korábban nem kutatott területek (Itália, Németalföld, Skandinávia) balti hallgatóit is górcső alá vette. Sőt a diáknévsorok összeállításánál a hazai látogatott iskolákat (pl. Riga, Jelgava) is megvizsgálta, de a német birodalmi középfokú intézményeket, amelyeket főleg kurföldi diákok látogattak, ugyancsak megnézte.

Mint minden egyetemtörténész, úgy Tering is szembesült kutatása során azzal a problémával, hogy a különböző egyetemek diákokkal kapcsolatos adatai nem egységesek. A beiratkozás dátuma és a tanult szak többnyire mindenhol fel van tüntetve, de egyéb adatok (társadalmi állás, apa neve, életkor) csak elvétve tűnik fel a matrikulákban, sőt az életkor tekintetében sokszor akár valótlán adatok is előfordulhatnak. A diákok származási helye – ami alapján balti diáknak minősíthették őket – szintén gyakran előfordul a matrikulákban, de sajnos itt is sok a bizonytalanság, mert a helymegadás is kérdéses lehet, különösen a nyomtatott matrikulákban. A balti diákok közül sem mindenki iratkozott be a választott egyetemre. Rostockban például a *Natio Borussica* diákjai között lehet számos balti diák nevére bukkanni még. A beiratkozási listák mellett más egyéb egyetemi dokumentumokat (szenátusi, konzisztóriumai jegyzőkönyveket) is fel tudott a szerző használni, de a hétköznapi történetéhez akár az egyetemi periratok is jó támpontot nyújthattak. A disszertációk, disputációk a diákok tanulmányairól és előmeneteléről tájékoztatnak, de Göttingen esetében a tárgyspecifikus előadások hallgatói jegyzékeit is felhasználta a szerző. Sőt Göttingenben könyvtári kölcsönzések jegyzéke is elérhető az 1770-es évektől kezdve. Album amicorumok bejegyzései, otthoni ösztöndíjakról szóló városi jegyzőkönyvi bejegyzések, illetve a templomi keresztelestől szóló anyakönyvek egészítették ki a diákok életének adatait.

A lexikon a balti diákság tanulmányainak kora újkori történetét dolgozza fel: 1561-től, a livóniai háborút követő időszakról kezdve vizsgálja a balti diákok tanulmányait 1800-ig, amikor is I. Pál orosz cár rendeletének következtében (1798) a külföldi iskolalátogatást megtiltották és ezt csak 1801-ben oldották fel. A kora újkorban a Baltikum három nagyobb területi egységből állt: Észtország, Lív- és Kurföldből, mely területek váltakozva a szomszédos nagyhatalmak befolyási övezetébe tartoztak a vizsgált korban. A lexikonban bemutatott diákok nagyrészt német származásúak voltak, mellettük kis számban vannak észtek, zsidók, svédek és elnémetesedett lengyelek, illetve külföldi származású, de a Baltikumra betelepült értelmiségiek is, akik balti tartózkodásuk idején külföldi egyetem(ek)en tanultak. Az egyetemi jegyzőkönyvek kis számban említésként könyvkötő-, nyomdász-, sebésztanoncokat is, akik a Baltikumból származtak, a lexikon őket is megemlíti.

A lexikon három jegyzékben sorolja fel a diákokat. Az első és legteljesebb család-név szerint, alfabetikus rendben közli a diákok adatait. Itt a teljes ismert név mellett a nemesi előtag (von), polgároknál (thor, tom, zum) áll, mellette a származási hely, pl. Livonus, ami gyakran nem ad közelebbi felvilágosítást a diák pontos születési helyéről. Ezt követi az apa neve és foglalkozása, a nemeseknél a legfontosabb birtok felsorolása, majd az anya neve, leánykori neve, édesanya apjának a neve és foglalkozása, esetleg mostohaanya adatai. A tanulmányokra vonatkozóan megemlíti a szerző az egyetemi tanulmányok előtt látogatott iskolákat, majd az egyetemet és röviden a tanulmányok utáni életpályát is felvázolja, végezetül a bibliográfiai adatok következnek. A két további (sokkal rövidebb, csak a diákok nevét és beiratkozási évszámát tartalmazó) lista a beiratkozás dátuma, illetve helye szerint is közli a diákok neveit. A kötetet a képző-intézmények neve és a diákok Baltikumon kívüli tevékenységi helyének jegyzéke zárja.

A lexikon természetesen számos rövidítést tartalmaz, és ehhez készített a szerző jegyzéket is. Sajnos ebben azért hiányosságok is megmutatkoznak, több rövidítésnek nincs feloldása, illetve az egyes diákok nevei mellett szereplő adatokat világosabban el kellett volna különíteni egymástól például vesszővel, mert sokszor úgy tűnt, mintha a tanulmányok helyszíne nem a diákra, hanem annak nagyapjára vonatkoztak volna.

Tering rövid elemzést is készített a lexikomból kiolvasható adatokból. A vizsgált időszakban mintegy 6000 balti diák tanult európai egyetemeken. A diákok külföldi tanulmányokban való részvételét egészségügyi tényezők nagyban befolyásolták, így komoly cezúrát jelentett az 1657-ben kitört pestisjárvány. Szintén fontos tényező volt Svédország nagyhatalmi ambíciója, mely az államigazgatásban is használható jól képzett emberek tanulmányait szorgalmazta. A hétéves háború visszavetette a diákok külföldi tanulmányait, és majd csak az 1763-as hubertusburgi béke után nőtt meg újból a létszámuk egészen a már említett 1798-as külföldi tanulmányok eltiltásáig. A külföldi tanulmányokban főleg a balti nemesség és kisebb részben a városi polgárság (főleg jómódú tanácstagok, papok) fiai képviseltették magukat, akik tanulmányaikat házi tanítóik útmutatása mellett kezdték meg, kisebb részben a mai Lengyelország területén található középfokú iskolákban, majd a rigai és tallinni gimnáziumok alapítása után helyben tanultak. Mivel jórészt német származású diákokról van szó, így főleg német egyetemeken fordultak meg, és érdekes módon – bár területileg a Baltikum nem állt a vizsgált korszakban német fennhatóság alatt – Tering a német egyetemeken való tanulmányokat nem tekinti peregrinatio academicának, csak a birodalmon kívül eső egyetemek felkeresését. Azt is hozzá kell tennünk, hogy a birodalom határainak átlépésére csak nagyon keveseknek adódott lehetőségük, ők a kora újkor Kavalierstournak nevezett nemeseknek, gazdag polgároknak elérhető útjain vettek részt. A balti diákok többsége az északnémet egyetemen Königsbergben, Rostockban, Greifswaldban tanult, de választott szakjától függően Jénába és Halléba, Göttingenbe (teológusok, főleg Jénában jogászok), Lipszbe (orvosok) is eljutottak.

A kötet mindenképpen hiánypótló, borsos ára ellenére is ajánlom minden egyetem-járás történetével foglalkozó kutatóknak.